

Muzische opvoeding

BEWEGINGSEXPRESSIE

Deelleerplan

Muzische opvoeding

BEWEGINGSEXPRESSIE

Deelleerplan

De Vlaamse minister van Onderwijs en Ambtenarenzaken heeft zijn goedkeuring gehecht aan het leerplan 'Bewegingsexpressie'.

Brief van de inspecteur-generaal Basisonderwijs met als kenmerk 131/BaO/R.S./bp/97301.

© CRKLKO 1999

Alles uit deze uitgave mag voor correct gebruik binnen onderwijs en begeleiding worden gekopieerd. De bron dient dan evenwel te worden vermeld.

Voor handelsdoeleinden mag niets van deze uitgave, in gelijk welke vorm ook, openbaar worden gemaakt behalve met de uitdrukkelijke toestemming van de uitgever.

Illustraties: Inge Van Royen

INHOUD

	Inhoud	3
1	Waarover gaat het?	5
1.1	Bewegingsexpressie als muzische opvoeding	5
1.2	Bewegingsexpressie binnen een algemene visie op beweging	5
1.3	Wat is bewegingsexpressie?	5
1.4	Verschillende vormen van expressief bewegen en bewegingsexpressie	7
1.5	Bewegingsexpressie als proces	9
1.5.1	Vormgeven of creëren	9
1.5.2	Reflecteren of beschouwen	10
1.6	Een muzische grondhouding ontwikkelen	10
2	Beginsituatie: wat vertellen kinderen ons over bewegingsexpressie?	11
3	Doelen voor bewegingsexpressie	13
3.1	Doelen	13
3.2	Toelichting bij de doelen	14
4	Bewegingsexpressie didactisch organiseren	19
4.1	Een warm, vertrouwelijk en veilig klimaat scheppen	19
4.2	Suggesties om expressieactiviteiten te kiezen, uit te werken en te verruimen	20
4.2.1	Thema's	20
4.2.2	Bewegingsvertaling, dansvertaling	21
4.2.3	Bewegingsvormen en bewegingskwaliteiten	21
4.3	Kijkmomenten verzorgen	25
5	Evalueren	27
5.1	Een proces evalueren	27
5.2	Enkele specifieke aandachtspunten bij procesevaluatie	27

6	Hoe werk je aan bewegingsexpressie op school?	31
6.1	Bewegingsexpressie een eigen plaats geven	31
6.2	Gedifferentieerde kansen scheppen	31
6.3	Educatieve voorstellingen van bewegingsexpressie bijwonen	31
7	Onderwijs- en leermiddelen	33
8	Bibliografie	35
9	Concordantielijst	37

1 WAAROVER GAAT HET?

1.1 BEWEGINGSEXPRESSIONE ALS MUZISCHE VORMING

Bewegingsexpressione is een domein van muzische opvoeding. Samen met beeldopvoeding, dramatisch spel, muzikale opvoeding en muzisch taalgebruik draagt ze bij tot de ontwikkeling van het muzische in het kind en tot de realisatie van de algemene muzische doelen (zie algemeen deel). Dit deelleerplan toont aan hoe muzische bewegingstaal kan worden ontwikkeld.

1.2 BEWEGINGSEXPRESSIONE BINNEN EEN ALGEMENE VISIE OP BEWEGING

Kinderen van de basisschool zijn bewegende kinderen. Ze drukken zich in hun beweging ook expressief uit. Zo laten ze spontaan blijken dat ze blij zijn, genieten van, niet tevreden zijn met, niet akkoord gaan met... Ze zijn expressief bewegende kinderen.

Kinderen drukken met hun bewegingen uit wat aan elk menselijk bewegen eigen is. Daaraan zijn twee aspecten te onderscheiden. Elk menselijk bewegen is namelijk tegelijk 'handeling' en 'expressie'.

In het leergebied **lichamelijke opvoeding of bewegingsopvoeding** ligt het accent op de handeling. Daarom hebben we het daar over *handlingsmotoriek*. In dat leergebied staan volgende doelen voorop: de ontwikkeling van de motorische competentie, van een gezonde en veilige levensstijl, van een positief zelfbeeld en van een vlot sociaal functioneren.

In het leerdomein van de **bewegingsexpressione** ligt het accent op het expressieve karakter van de beweging. Daar spreken we van *uitdrukingsmotoriek*. Die wil motorisch vorm geven aan belevingen. Die beweging drukt uit wat in iemand leeft: gevoelens, gedachten, ervaringen, bewegingslust... Bewegingsexpressione heeft daarom haar eigen doelen. De doelen van lichamelijke opvoeding ondersteunen die.

1.3 WAT IS BEWEGINGSEXPRESSIONE?

Bij bewegingsexpressione gaat het erom dat je ervaart en beleeft wat je met je lichaam kunt en durft in ruimte en tijd, al dan niet in relatie met de andere(n). Wie zich expressief bewegend uit, gaat met een zekere dynamiek creatief om met zijn lichaam.

Om te beginnen kunnen we met ons lichaam een bepaalde *houding* aannemen om iets uit te drukken: een ervaring, een idee, een gevoel of een overtuiging.

Zo kunnen we een afwijzende houding aannemen: flink rechtopstaand, het hoofd helemaal weggedraaid, beide armen naar voor, handpalmen vlak. Of we kunnen uitbeelden wat ons treft bij een koorddanser in een circus: een rechtopstaande houding op één been, de armen zijwaarts geheven, een zekere lichaamsspanning, de ogen gefixeerd...

Vervolgens kunnen we ook met *bewegingen* iets tot uitdrukking brengen: iets wat ons treft of waar we ons bij betrokken voelen. Denk maar aan kinderen die blij zijn: ze springen en dansen van vreugde. Of aan kinderen die een hinkende vogel uitbeelden die zich aan één pootje heeft gewond. Hoe bewegen die zich? In welk tempo? Met welke kracht?

Vanuit expressief bewegen kunnen kinderen gaandeweg tot bewegingsexpressie worden gebracht.

Expressieve bewegingen liggen niet van te voren vast. Het zijn aanvankelijk natuurlijke bewegingen die iedereen uitvoert in zijn eigen maat en volgens zijn eigen kunnen. Dat noemen we het niveau van *zich expressief bewegen*. De manier waarop kinderen zich in een bepaalde situatie expressief bewegen, drukt uit hoe ze de situatie beleven, wat ze denken en voelen. Maar het zegt ook iets over het ontwikkelingsniveau van hun motorische mogelijkheden.

Je kunt nog een stap verder. Dan ga je van expressief bewegen naar *bewegingsexpressie*.

Het is namelijk mogelijk de aandacht van de kinderen te richten op hun lichaam en op de manier hoe zich dat gedraagt. Dat kan door het lichaam bewust te leren exploreren, door zintuiglijk waar te nemen, door bewust te ademen en door de spanning te controleren. Dan ontstaat lichaamsbewustzijn.

Je kunt ook reflecteren over de actie van het lichaam. Door bijvoorbeeld stil te staan bij een aantal aspecten van de beweging. Zoals de vorm van de beweging (open of gesloten, rond of recht), de kracht of de dynamiek (sterk of zwak, zwaar of licht), de ruimte (richtingen, plaats, afstand, lagen) en de tijd (duur, tempo, volgorde, metrum).

Uit die reflectie groeit bewegingsbewustzijn. Door dat reflecteren leren kinderen gaandeweg hun houdingen en bewegingen beheersen. Ze komen zo tot een verfijnder expressie. Wanneer daaruit een eigen gevarieerde bewegingstaal ontstaat, bereikt het kind het niveau van *bewegingsexpressie*.

1.4 VERSCHILLENDE VORMEN VAN EXPRESSIEF BEWEGEN EN BEWEGINGSEXPRESSIE

Bewegingsexpressie komt voor onder verschillende vormen, zoals een rol spelen, pantomime, mime, dansexpressie... Die vormen zijn niet altijd exact te onderscheiden. Het gaat in veel gevallen eerder om klemtonen. In de actuele podiumkunsten lopen ze trouwens vaak in elkaar over.

We leggen de verschillende vormen van bewegingsexpressie nu even onder de loep.

Een rol spelen

Hierbij kiest een kind een welbepaalde rol of krijgt die toebedeeld. Het tracht die rol zo spontaan mogelijk te spelen tot het einde van het spel. De aandacht gaat vooral naar de rol die het kind speelt, en niet zozeer naar de kwaliteit van zijn bewegingen.

Een voorbeeld

De leerkracht gaat met een groep jongere kinderen naar buiten. Twee kinderen krijgen een touw. Daarmee kunnen ze de rol van paard en koetsier spelen. Even later hollen ze al hinnikend over het plein. Als het paard struikelt, verbindt de koetsier vol zorg het achterbeen met een denkbeeldige zwachtel. Daarna gaat de tocht verder over smalle kronkelpaadjes en brede zandwegen. Het paard krijgt water en haver als het moe wordt.

Pantomime

In een pantomime uit en verwerk je als speler wat in je omgaat door met je lichaam te bewegen. Zeg maar door je te uiten in bewegingstaal en zonder te spreken. Daarmee treed je in communicatie met jezelf, met de anderen en met de wereld. De vraag die daarbij dient gesteld, is: wat gebeurt er en hoe druk ik dat uit in beweging? Bij een pantomime gaat de aandacht vooral naar de bewegingskwaliteit, naar de uitdrukingskracht van het lichaam. Een pantomime kan best samengaan met dans en muziek om de uitdrukingskracht te vergroten.

Een voorbeeld

De kinderen zijn op bezoek geweest in de dierentuin. Ze spelen daarna verschillende situaties in kleine groepjes. Groep één speelt de reis zelf: vertrek, treinreis en aankomst. Groep twee speelt het bezoek aan enkele afdelingen van de dierentuin. Ze maken aan de andere kinderen duidelijk welke afdelingen dat waren en wat ze daar ervaren en beleefd hebben. Zo herken je in hun bewegingen een slang die zich tussen de struiken en om de takken van de bomen kronkelt. Dat spel veronderstelt van de kinderen heel wat aan observatie, expressie en communicatie.

Mime

Mime is erop gericht de uitdrukingskracht van het lichaam te verfijnen. Ze gaat uit van de bewegingen die in het dagelijks leven voorkomen. Ze ontleedt die bewegingen door ze te herleiden tot hun meest eenvoudige vorm: draaiingen, buigingen en verschuivingen. Elke menselijke beweging bestaat uit die drie basisvormen of is er een combinatie van.

Wie zich in mime uitdrukt, blijft niet bij zo'n analyse van de bewegingen. Hij ontwikkelt binnen de mime een eigen dynamiek. Dat wil zeggen, hij geeft een uitdrukingskracht aan de beweging vanuit zijn persoon, zijn inleving.

Samengevat besteedt een mimespeler veel aandacht aan de precieze weergave van de bewegingen en aan de geconcentreerde inleving.

Voorbeelden

Een kind heeft een prachtige boom gezien en is daarvan onder de indruk. Het is mooi wanneer dat kind in staat is om die indruk onder woorden te brengen. Maar het moet ook de gelegenheid krijgen die indruk totaal, dus met zijn lichaam tot uitdrukking te brengen.

Aan den lijve voelt dat kind hoe zijn voeten als wortels zoeken om zich vast te zetten in de grond. Het gaat na hoe het met de benen en de romp gestalte kan geven aan de onbuigzaamheid van de boom. Met de armen probeert het vorm te geven aan de grilligheid van de takken.

Of laat eens twee kinderen spelen dat ze touwtrekken. In dat bewegingsspel moeten ze elkaar intens aanvoelen en observeren. Als ze niet scherp op elkaar letten, kunnen ze ook niet reageren op elkaar en rekt het touw als een elastiek. Je ziet aan de spanning van bepaalde spieren dat een speler trekt. Door precies de bewegingen te lokaliseren in armen, pols en vingers, kun je als het ware het touw naar de speler toe zien bewegen.

In zo'n ogenschijnlijk simpel spel vindt een voortdurende wisselwerking plaats tussen twee spelers. Op de actie van de een volgt een reactie van de ander. Al bewegend communiceren ze met elkaar en verdiepen ze hun gezamenlijke bewegingservaring.

Dansexpressie

Iemand kan zijn gevoelens en ideeën ook uitdrukken of beleefbaar maken door te dansen.

In dansen zijn twee vormen te onderscheiden: ritmiek en dansexpressie.

Ritmiek omvat alle motorische activiteiten die uitgevoerd worden in coördinatie met de tijd, in een bepaalde volgorde, in een bepaalde ruimte, met een bepaalde intensiteit.

In volksdans, jazz, enzovoort geef je zo uitdrukking aan je gevoelens. Je gebruikt daarbij afgesproken passen of een bepaalde dansstijl. Die vorm van dansen wordt in het leerplan Bewegingsopvoeding behandeld. Strikt genomen hoort hij niet thuis in dansexpressie.

In **dansexpressie** liggen de bewegingen niet van tevoren vast. Daarbij ga je uit van natuurlijke bewegingen, uitgevoerd naar eigen aanvoelen en kunnen. Terwijl je experimenteert met verschillende bewegingsmogelijkheden, bouw je een gevarieerde, eigen danstaal op. Je ontdekt daarbij ritmes, bewegingsvormen en bewegingssymboliek waarmee je tot uitdrukking kunt brengen wat in je leeft. In wezen gaat het bij dansexpressie altijd om 'bewogen' worden door de innerlijke dynamiek van ervaringen, gebeurtenissen, waarnemingen, gedachten die in dansbewegingen worden uitgedrukt.

Enkele voorbeelden

Kinderen zitten in een kring. De leerkracht heeft een ballon mee, blaast die op en laat hem dan los. Nadat ze de weggeschoten ballon hebben geobserveerd, proberen de kinderen zich te verplaatsen zoals de ballon. Daarna wordt geobserveerd welke bewegingen een opgeblazen en dichtgeknoopte ballon zoal kan maken: rollen en draaien over de grond, wegtikken en laten zweven, kapotspringen. De kinderen 'dansen' de ballon na (met of zonder begeleiding van muziek).

Een andere groep kinderen speelt 'poezen'. Eerst kruipen de kinderen op handen en voeten en miauwen ze. Dansexpressie neemt het spontane spelgedrag van de kinderen als uitgangspunt, maar gaat een stapje verder. Van

'poes spelen' gaat de aandacht naar aspecten als: uitrekken, het soepele, het behoedzame, het zich snel en geruisloos verplaatsen.

Andere kinderen 'dansen' een vogel. Ze leven zich al bewegend in in het gevoel van vliegen. Ze dansen door met hun lichaam het gevoel van zweven, drijven, wentelen en kantelen met de luchtstroom weer te geven.

Naast de hier behandelde vormen van bewegingsexpressie bestaan er nog andere.

Denk maar aan:

- **tableau vivant:** een groep van meestal stilstaande personen die iets uitbeelden, bijvoorbeeld een kersttafereel,
- **uitbeeldingsspelen:** beroepen, spreekwoorden uitbeelden,
- **relaxatie:** ontspanningsoefeningen,
- **inlevingsoefeningen:** zich in iets verplaatsen en dat weergeven, bijvoorbeeld: zich inleven in een boek, in een situatie...

Besluitend mogen we stellen dat bewegingsexpressie een koepelbegrip is voor verschillende bewegingstalen en -vormen. Ze heeft bovendien raakvlakken met andere domeinen: taal, dramatisch spel, ritmiek, muzikale expressie... en vooral met drama (zie deelleerplan 'Dramatisch Spel').

1.5 BEWEGINGSEXPRESSIE ALS PROCES

Bewegingsexpressie kun je ontwikkelen door voortdurend te verkennen hoe je bewegend vorm kunt geven aan je ervaringen. Alle kinderen beschikken over een arsenaal aan bewegingsmogelijkheden. Die ontwikkelen ze deels spontaan door groei en rijping. Maar die ontwikkeling kan ook worden gestuurd, uitgedaagd en begeleid. Opvoeden in bewegingsexpressie kan daarbij helpen.

Die opvoeding verloopt in voortdurende wisselwerking van twee componenten: **vormgeven of creëren en reflecteren of beschouwen.**

1.5.1 VORMGEVEN OF CREËREN

Bij iedereen bestaat de behoefte om de indrukken, ideeën, gevoelens (impressie) in een bepaalde vorm te uiten (expressie). *Dat geldt ook voor kinderen. Ze kiezen daarvoor een middel, een medium.* In bewegingsexpressie zijn dat waarneembare bewegingen.

Die bewegingen gaan doorgaans ook ergens over. We geven er betekenis aan. Zo geven ze uiting aan bijvoorbeeld verdriet, vreugde, verwondering, bewondering, verbondenheid met anderen. Dat noemen we betekenisgeving.

Medium en betekenis worden bij het vormgeven in elkaar geweven.

1.5.2 REFLECTEREN OF BESCHOUWEN

Mensen *denken na over wat ze doen*. Dus kinderen ook. Ze kijken naar wat anderen doen en reflecteren daarover.

Zo ervaren kinderen dat sommige bewegingen effect hebben of iets 'zeggen' en andere niet. Ze ontdekken op welke momenten ze van bewegingsexpressie echt kunnen genieten en hoe dat komt.

Met al die kennis en ervaringen, dat bewegingsbewustzijn, ontstaat er een bron waaruit ze kunnen putten om hun bewegingscreaties te verrijken.

1.6 EEN MUZISCHE GRONDHOUDING ONTWIKKELEN

Bewegingsexpressie draagt bij tot het ontwikkelen van een muzische houding.

Kinderen ontdekken en ontplooien erin hun eigen mogelijkheden en beleven daar plezier aan. Hun vertrouwen in de eigen creatieve vermogens wordt versterkt in een sfeer van vrijheid en veiligheid. Kinderen ervaren er de sterkte van hun eigen bewegingstaal.

Kinderen leren bovendien gaandeweg omgaan met de bewegingsexpressie van anderen. Ze leren die bewegingstaal beter begrijpen en ervan genieten. Zo leren ze ook binnen een vertrouwensrelatie rekening houden met elkaar, samenwerken, betrokken zijn op elkaar.

2 BEGINSITUATIE: WAT VERTELLEN KINDEREN ONS OVER BEWEGINGSEXPRESSIE?

Elk kind wordt geboren met een zekere bekwaamheid met zijn lichaam te communiceren. Het kan gevoelens van vreugde, vrees, boosheid, verdriet enzovoort kenbaar maken met zijn lichaamstaal, zonder dat het daarvoor woorden moet gebruiken.

Als volwassenen trachten we die prille expressieve lichaamstaal van de kinderen te begrijpen. We spelen erop in. Ook door zelf expressief te zijn in ons contact met kinderen stimuleren we die vorm van communicatie. Daardoor groeit het kind in expressiebekwaamheid.

De jonge kleuter is in zijn uitdrukking spontaan en echt. Die spontaneïteit en die echtheid moet de kleuterschool levendig houden, stimuleren en activeren.

Bewust vormgeven via beweging is iets wat gaandeweg tot stand komt. Zeker in de lagere school kan daar expliciet aan worden gewerkt. Daar kan de expressie bewust aangewend en verruimd worden, maar dan altijd in een klimaat van speelsheid, veiligheid en van ongeremdheid. Alleen dan kan op een bewuste manier aan bewegingsexpressie worden gewerkt.

3 DOELEN VOOR BEWEGINGSEXPRESSIE

In een eerste deel worden de leerplandoelen geordend volgens zes kerndoelen.

In een tweede deel worden dezelfde doelen toegelicht met activiteiten die je als leerkracht in een leerlingengroep kunt organiseren.

3.1 DOELEN

1 Kinderen experimenteren met en bekwamen zich in de uitdrukingsmogelijkheden van hun lichaam.

Dat houdt in dat ze:

- 1.1 genieten van hun lichaam in beweging,
- 1.2 verschillende houdingen en bewegingen exploreren,
- 1.3 spontaan meebewegen op muziek,
- 1.4 waargenomen klanken omzetten in beweging,
- 1.5 een persoonlijke stijl ontwikkelen en durven tonen,
- 1.6 bewegingsproblemen creatief oplossen.

2 Kinderen kunnen zichzelf met een zekere dynamiek in bewegingen aanvoelen en organiseren.

Dat houdt in dat ze:

- 2.1 spelen met evenwicht in houdingen en bewegingen,
- 2.2 de lichaamsruimte aanvoelen en gebruiken,
- 2.3 bewegingsenergie weten te doseren.

3 Kinderen bewegen vlot in tijd en ruimte.

Dat houdt in dat ze:

- 3.1 experimenteren met verschillende aspecten van de tijd, zoals duur, tempo en snelheid, volgorde, metrum en ritme,
- 3.2 zich in de verschillende ruimtelagen bewegen,
- 3.3 bewust omgaan met bewegingsrichtingen, plaats en bewegingsbanen.

4 Kinderen worden zich bewust van hun identiteit en hun inlevingsvermogen.

Dat houdt in dat ze:

- 4.1 bewegingen nauwkeurig nabootsen,
- 4.2 een eenvoudig bewegingsverhaal uitbeelden,
- 4.3 een eenvoudig bewegingsverhaal kunnen opbouwen over iets wat ze gehoord, gezien, gelezen, gevoeld of meegemaakt hebben,
- 4.4 gebruik maken van (bewegingskwaliteiten van) materialen, planten, dieren, mensen, personages.

5 Kinderen ervaren de mogelijkheden van de lichaamstaal en van de dans om met zichzelf en met anderen te communiceren

Dat houdt in dat ze:

- 5.1 (improviserend) reageren op elkaars bewegingen,
- 5.2 samen een bewegingsopdracht of -verhaal uitvoeren,
- 5.3 zelf dansen ontwerpen om individueel of in groep uit te voeren,
- 5.4 genieten van en belangstelling tonen voor bewegingsexpressie van anderen,
- 5.5 kunnen illustreren hoe beweging en dans waardevol zijn in het dagelijks leven, hier en in andere culturen.

6 Kinderen trachten de bewegingsexpressie van zichzelf en van anderen te beoordelen

Dat houdt in dat ze:

- 6.1 zicht hebben op de eigen mogelijkheden,
- 6.2 vorm- en kwaliteitscriteria hanteren om bewegingsexpressie te beoordelen,
- 6.3 kunnen en durven verwoorden wat ze vinden van de eigen bewegingsexpressie en die van hun leeftijdsgenoten,
- 6.4 hun bewegingsexpressie en die van anderen kritisch kunnen en durven bespreken.

3.2 TOELICHTING BIJ DE DOELEN

1 Kinderen experimenteren met en bekwamen zich in de uitdrukingsmogelijkheden van hun lichaam

1.1 De kinderen kunnen genieten van hun lichaam in beweging.

- Kinderen bootsen dieren na. Ze 'zijn' die dieren en genieten van de manier waarop ze die uitbeelden. Zo zijn ze bijvoorbeeld regenwormen die kronkelen over de grond, of zijn ze poezen die lenig sluipen...
- Kinderen dansen een fee, de bladeren in de wind...

1.2 De kinderen ervaren en exploreren verschillende houdingen en bewegingen.

- Bewegingen ter plaatse:
Beeld uit dat je aan de vloer kleeft. Probeer je zelf los te rukken
- Bewegingen met verplaatsing:
Stel dat je op de maan springt. Daar beweeg je heel traag, je kunt er hoge sprongen maken en zachtjes neerkomen. Beeld dat uit.

1.3 De kinderen kunnen spontaan meebewegen op muziek.

- Kinderen wiegen mee met de muziek, ze kunnen klappen, stampen volgens de muziek die ze horen.

1.4 De kinderen kunnen waargenomen klanken omzetten in beweging.

- Luister naar de trom. Die zegt of je traag of snel, hard of zacht beweegt.

- 1.5 De kinderen ervaren dat ze een persoonlijke stijl kunnen ontwikkelen en durven die ook tonen.
 - De kinderen kunnen een eigen beweging kiezen voor een fantasiebeeld. Bijvoorbeeld een langpootmug die mank over het gras loopt.
- 1.6 De kinderen kunnen bewegingsproblemen creatief oplossen.
 - De kinderen zoeken een oplossing om vallende stenen te dansen of om een waterval te zijn.
 - De kinderen zoeken hoe ze met z'n allen een speelgoedmachine kunnen zijn en origineel speelgoed kunnen produceren.
- 2 Kinderen kunnen zichzelf met een zekere dynamiek in bewegingen aanvoelen en organiseren.**
 - 2.1 De kinderen spelen met evenwicht in houdingen en bewegingen.
 - De kinderen zijn standbeelden uit een beeldenpark.
 - De kinderen bewegen zoals een ballon die op en neer gaat, die weggeblazen wordt door hevige rukwinden, maar die plots stil blijft wiegen op de grond als de wind gaat liggen.
 - 2.2 De kinderen kunnen de lichaamsruimte aanvoelen en gebruiken.
 - Een spelletje voor 2: het eerste kind tikt een bepaald lichaamsdeel aan bij het tweede. Het tweede kind brengt dat lichaamsdeel tegen dat van het eerste kind. Bijvoorbeeld de linkervoet, de rechterhandpalm...
 - 2.3 De kinderen kunnen de bewegingsenergie doseren.
 - De kinderen dansen als een houten pop, daarna als een lappenpop.
 - Een kind beeldt een sneeuwman uit die traag wegsmelt voor de zon.
- 3 Kinderen bewegen vlot in tijd en ruimte.**
 - 3.1 De kinderen experimenteren met verschillende aspecten van de tijd: duur, tempo, snelheid, volgorde, metrum en ritme.
 - Je kunt snel of traag bewegen, versnellen of vertragen. Denk aan een trein die aanzet en versnelt, vertraagt en stopt.
 - 3.2 De kinderen kunnen zich in de verschillende ruimtelagen bewegen.
 - 'Groeien' kan vaak zo worden uitgebeeld: je beweegt op de grond, zoekt steun (wortels), je wordt groter (in schokjes, of langzaam), je zoekt breedte (vormt bladeren of een vertakking), daarna kom je in de hoogste laag (er ontstaat een kruin, een bloem) (zie ook hoofdstuk 4.2.3.2).

3.3 De kinderen spelen bewust met bewegingsrichtingen, plaats en bewegingsbanen

Er zijn vier hoofdrichtingen: voorwaarts, achterwaarts, links en rechts. Daarnaast kun je ook opwaarts, neerwaarts en op de diagonalen bewegen.

- Bewegen kan direct of rechtstreeks zijn, bijvoorbeeld een bulldozer. Of het kan voortdurend verschuiven en wentelen (onrechtstreeks), bijvoorbeeld een vliegtuig.

4 Kinderen worden zich bewust van hun identiteit en van hun inlevingsvermogen.

Als leerkracht kun je het best de bewegingen breedvoerig beschrijven. Dat helpt de kinderen om zich in te leven, om zich beter kunnen identificeren met de personages, dieren, bepaalde materialen...

- Krokodillen trekken zich voort over de grond en kronkelen traag. Ze kunnen snel zwemmen, en geluidloos en onzichtbaar door het water glijden. En dan plots zijn ze in je buurt, sperren een grote muil open en klappen die weer dicht.

4.1 De kinderen kunnen bewegingen nauwkeurig nabootsen.

- Kinderen bootsen een clown na.

4.2 De kinderen kunnen een bewegingsverhaal uitbeelden.

- Bewegingen van dieren, echte of droomdieren. Droomdieren kunnen er raar uitzien of raar bewegen.
- Natuurelementen: groeiprocessen van bloemen, dieren... bewegingen van wind, water, zand...
- Materialen: zachte, harde, stijve, rekkende...
- Karaktertypen: heks, reus...
- Uit de eigen leefwereld: tanden poetsen, fietsen...

4.3 De kinderen kunnen een eenvoudig bewegingsverhaal opbouwen over iets wat gehoord, gezien, gelezen, gevoeld of meegemaakt wordt.

- De kinderen hebben een tocht gemaakt door een donkere grot. Over die ervaring bouwen ze een bewegingsverhaal op.

4.4 De kinderen maken gebruik (van bewegingskwaliteiten) van materialen, planten, dieren, mensen, personages,

- Elk kind krijgt een ander 'raar ding': een veertje, een imitatie kauwgom, een knikkediertje, een springballetje... De kinderen experimenteren eerst daarmee. Ze bewegen met het ding. Daarna wordt het voorwerp weggenomen. Ze bewegen zelfstandig zoals het voorwerp.

5 Kinderen ervaren de mogelijkheden van de lichaamstaal en van de dans om met zichzelf en met anderen te communiceren.

5.1 De kinderen reageren al improviserend op elkaars beweging.

- De kinderen staan per twee. Het eerste kind voert een vloeiende beweging uit. Het tweede kind antwoordt met een dito beweging. De kinderen kunnen binnen dezelfde opdracht ook antwoorden met een contrastbeweging. Het eerste kind voert een vloeiende beweging uit. Het tweede kind antwoordt met een hoekige beweging.

5.2 De kinderen kunnen samen een bewegingsopdracht of -verhaal uitvoeren.

5.3 De kinderen ontwerpen zelf een dans om individueel of in groep uit te voeren

Dat kan gaan van heel eenvoudige vormen, zoals elkaar ontwijken, bij elkaar stilstaan, samen hetzelfde doen, via meer ingewikkelde vormen zoals samen improviseren of een werkstukje maken, tot sterk geëngageerd samenwerken.

5.4 De kinderen genieten van en tonen belangstelling voor bewegings-expressie van anderen.

- De kinderen kunnen echt genieten van uitvoeringen van anderen en tonen dat in hun mimiek, door kreetjes en uitroepen...
- De kinderen moeten stil kunnen zijn tijdens de 'opvoering'.
- De kinderen kunnen na de opvoering hun appreciatie kwijt: handgeklap, een liedje, verbale appreciatie...

5.5 De kinderen kunnen illustreren hoe beweging en dans waardevol zijn in het dagelijks leven, hier en in andere culturen.

- Na enkele inleefspelen en -situaties kijken de kinderen naar Afrikaanse dans. Na een tijdje dansen ze zelf mee op het groot Afrikaans feest.

6 De kinderen trachten de bewegingsexpressie van zichzelf en van anderen te beoordelen.

6.1 De kinderen krijgen zicht op de eigen mogelijkheden.

- Volgende vragen kunnen daarbij helpen:
Wat vond je makkelijk? Wat moeilijk?
- Zou het makkelijker te spelen zijn met een hoed in je handen?
- Wat ging makkelijker? Bewegen op de grond, of hoog op de tenen?

6.2 De kinderen kunnen vorm- en kwaliteitscriteria hanteren om expressie te beoordelen.

6.3 De kinderen kunnen en durven verwoorden wat ze vinden van de eigen bewegingsexpressie en die van leeftijdsgenoten.

De kinderen worden hierbij het best geholpen door vragen:

- Waarom vond je het leuk? Omdat ik een bloem mocht zijn.
Wat kon je zoal doen als bloem? Spelen met de bijtjes, hoe deed je dat?
- Waaraan zag je dat Karel een boze boswachter was?
Hoe voelden de konijnen zich? Waaraan kon je dat zien? Drukten alle kinderen dat uit op dezelfde manier? Bij wie vond je het zéér duidelijk?

6.4 De kinderen kunnen hun eigen bewegingsexpressie en die van anderen kritisch bespreken.

- Hoe verliep de voorbereiding? Hoe kwam dat?
- Welke gevoelens kwamen tot uiting in het spel? Hoe merkte je dat?
- Wat zou je de volgende keer anders doen?

4 BEWEGINGSEXPRESSIE DIDACTISCH ORGANISEREN

<i>Klimaat</i>	Om aan bewegingsexpressie te werken is het klimaat of de sfeer van het allergrootste belang. Daar gaan we eerst op in.
<i>Expressieactiviteiten kiezen, uitwerken en verruimen</i>	Daarna reiken wij een aantal elementen aan die leerkrachten kunnen inspireren om expressieactiviteiten te kiezen, uit te werken en te verruimen.
<i>Kijkmomenten verzorgen</i>	In een derde deel bespreken we de waarde van kijkmomenten die de kinderen zelf opbouwen, verzorgen en naar voren brengen.

4.1 EEN WARM, VERTROUWELIJK EN VEILIG KLIMAAT SCHEPPEN

Enkele uitgangspunten dien je als leerkracht in de gaten te houden.

- **Stel je als leerkracht open en positief op tegenover de individuele expressiemogelijkheid van elk kind.**

Vanuit een muzische grondhouding dien je als leerkracht ruim *kansen* te geven aan verschillende vormen van expressie. Maar zoek daarbij naar een gezond evenwicht tussen vrijheid in de expressie en beheersing van de expressie.

Zo is het belangrijk dat kinderen bepaalde afspraken leren respecteren. Dat ze bijvoorbeeld aandachtig leren zijn, respectvol over de prestaties van anderen leren praten, hun beurt leren afwachten...

- **Heb als leerkracht oog voor de intrinsieke motivering van kinderen.**

Kinderen bewegen en zijn expressief vanuit een innerlijke bewogenheid. Gun ze daarom kansen om vrij te durven te zijn, om zichzelf te zijn en om hun creatieve energie te gebruiken. Geef kinderen kansen om zich uit te leven.

- **Waardeer als leerkracht de cultuur van de kinderen en ga daar discreet mee om.**

Neem nu dit voorbeeld.

Vraag de kinderen muziek mee te brengen voor de les bewegingsexpressie.

Welke muziek brengen ze mee? Speel zoveel mogelijk in op het aanbod. Klasseer, sorteer, bespreek het materiaal. Welke muziek past nu het best voor deze opdracht? Wanneer kunnen we de andere CD's gebruiken?

- **Sluit als leerkracht zoveel mogelijk aan bij de eigen leef- en ervaringswereld van de kinderen én bij hun motorische vaardigheden:**

Je merkt dat het thema 'verhuizen' de kinderen aanspreekt. Kleuters zullen wellicht vooral geboeid zijn door het versjouwen van dozen, pakjes en speelgoed. Met oudere kinderen kan je hindernissen inbouwen of nagaan hoe je grote en zware voorwerpen verplaatst. Misschien spelen de oudsten wel graag een komische verhuissituatie.

4.2 SUGGESTIES OM EXPRESSIEACTIVITEITEN TE KIEZEN, UIT TE WERKEN EN TE VERRUIMEN

Hieronder staan een aantal suggesties die leerkrachten kunnen helpen als ze met bewegingsexpressie aan de slag gaan.

We volgen daarbij volgende weg.

- Bepaal eerst het thema waarrond je een activiteit opzet.
- Daarna werk je aan bewegingsvertaling.
- Ten slotte maak je werk van de bewegingsvormen en bewegingskwaliteiten.

4.2.1 THEMA'S

Voor het thema van de bewegingsexpressie kun je verschillende uitgangspunten nemen.

Een beeldend uitgangspunt

Hier wordt voor de beweging uitgegaan van beelden, foto's, een schilderij van de natuur, van het materiaal waarvan voorwerpen vervaardigd zijn.

Uitgangspunt is: "Wat zie ik en hoe zet ik dat om in beweging?"

De beweging kan drie wegen uitgaan.

- Kinderen kunnen zich laten inspireren *door het materiaal*: een standbeeld, een foto uitbeelden.
- Ze kunnen bewegen *met het materiaal*: bewegen met touwen, linten, een sjaal, een trui...
- Ze kunnen bewegen *zoals het materiaal*: elastiek, paraplu, kurkentrekker...

Een muzikaal uitgangspunt

Ook klank en muziek kunnen tot bewegen aanzetten.

Uitgangspunt is dan: "Wat hoor ik en hoe beweeg ik daarop?"

Een trein start, rijdt en versnelt, vertraagt en stopt. De kinderen stappen in, bewegen mee en stappen uit. Ze komen terecht in een dierendisco en dansen er samen met de dieren op 'dierendisco-muziek'.

Dan kunnen kinderen gebruik maken van bestaande liedjes of ze maken zelf muziek en bewegen erop.

Een verbaal uitgangspunt

Ook talige boodschappen kunnen aanzetten geven tot beweging: een tekst, een vers, een klankspel...

Uitgangsvraag is daarbij: "Hoe begrijp ik de tekst, wat voel ik en hoe zet ik dat om in beweging?"

Zo kan een **vers** een prettige aanleiding zijn tot bewegingsexpressie: van olleke, bolleke...

Als in het gedicht veel beweging verwoord wordt, kan ook de inhoud in bewegingen worden uitgebeeld.

Een **fantasier verhaal** kan eveneens een dankbaar aanknopingspunt zijn voor bewegingsexpressie.

Zo kunnen uit een verhaal enkele figuren of passages gekozen worden, vooral deze die vol beweging zitten. Of bewegingswoorden uit de tekst kunnen worden genoteerd om ze te verwerken in bewegingen.

Een bewegingsgegeven als uitgangspunt

Een bepaalde bewegingsvorm of bewegingstegenstellingen kunnen als uitgangspunt genomen en verder uitgediept worden in allerlei speelse oefeningen.

Een dramatisch uitgangspunt

Bewegingsexpressie kan uitgaan van een situatie waarbinnen een bepaalde gebeurtenis, een emotie aanzet tot beweging.

Uitgangsvraag is hier: "Wat denk en voel ik en hoe geef ik dit weer in beweging?"

4.2.2 BEWEGINGSVERTALING, DANSVERTALING

Nadat een thema gekozen is, kun je als leerkracht de kinderen stimuleren tot creatieve vormgeving door dans- en bewegingsimpulsen te geven.

Dat pak je best aan door 'dans-en bewegingsvertalingen' te gebruiken. Met 'bewegingsvertalingen' wordt bedoeld dat je als leerkracht de bewegingen zo nauwkeurig mogelijk verwoordt. Om dat te kunnen dien je ze eerst goed te overdenken. Hoe accurater je verwoordt, des te meer maak je de creativiteit van de kinderen wakker. Het is duidelijk dat die vertalingen flinke observatiegevoeligheid en een precieze omschrijving van de beweging vragen.

Na verloop van tijd kunnen kinderen zelf dergelijke bewegingsvertalingen maken. Daardoor verfijnen en verruimen ze hun bewegingsmogelijkheden.

Een voorbeeld. Vraag de kinderen te bewegen zoals krokodillen die jij beschrijft. Traag en log trekken ze zich voort over de grond. Ze kronkelen langzaam terwijl ze verder kruipen. Eens in het water kunnen ze snel zwemmen, onzichtbaar en geruisloos. Dan duiken ze plots in je buurt op...

4.2.3 BEWEGINGSVORMEN EN BEWEGINGSKWALITEITEN

Als je voor kinderen een expressieve beweging omschrijft, dat wil zeggen een bewegingsvertaling maakt, dan sta je eigenlijk stil bij de bewegingsvorm en bij de bewegingskwaliteit.

Bewegingsvormen zijn bijvoorbeeld: wiegen, draaien, zwaaien, een evenwichtshouding, gaan, lopen, huppelen...

Bewegingskwaliteiten zijn bijvoorbeeld: licht, zwevend, fladderend, krachtig, explosief, langzaam, housterig...

Hier volgt een voorbeeld hoe je aandacht kunt schenken aan bewegingsvorm en bewegingskwaliteit.

Thema: 'Zweven als een wolk in de lucht'

- De bewegingsvormen zijn: gaan met kleine passen, bewegingen maken met de armen, draaiende bewegingen maken met de romp.

- De bewegingskwaliteiten zijn: licht bewegen, trage afgeronde bewegingen maken rondom het eigen lichaam. Dat vraagt van de kinderen energiedosering, aanvoelen van lichaamsdelen en lichaamsbegrenzing, gedifferentieerd bewegen.

4.2.3.1 BEWEGINGSVORMEN OF DANSBEWEGINGEN

Enkele voorbeelden.

- Bewegingen ter plaatse:
 - . het hele lichaam bewegen zonder dat je je verplaatst: je groot of klein maken, buigen, strekken, draaien, zwaaien
 - . bepaalde lichaamsdelen bewegen: alleen met het hoofd bewegen of bewegen met het hoofd en gelijktijdig de benen buigen en strekken
- Bewegingen in verplaatsing: draaien, rollen, springen, schuifelen, slepen, hinken,
- De bewegingen ter plaatse en in verplaatsing kunnen ook gecombineerd worden.

4.2.3.2 BEWEGINGSKWALITEITEN

Binnen de bewegingsvormen kun je de aandacht richten op de bewegingskwaliteiten.

- **Zichzelf met een bepaalde dynamiek in de beweging aanvoelen en organiseren**

Daarbij komen volgende aspecten aan bod:

Spelen met evenwicht

Door de bewegingen voortdurend te variëren bevorder je het evenwicht.

De lichaamsruimte aanvoelen en gebruiken.

De expressieve beweger of danser is door zijn lichamelijkheid als het ware een stukje ruimte. Terwijl het beweegt, neemt het lichaam telkens een andere vorm aan: langgerekt, ineengedrongen, afgerond, hoekig, breed...

Neem dat je een spook uitbeeldt. Dan verandert je lichaam voortdurend van vorm: het verschijnt, verdwijnt, fladdert, kruipt in elkaar, rekt zich uit...

Daartegenover houdt een stok zijn langgerekte vorm: hij balanceert, springt, rolt... maar verliest nooit zijn vorm.

Door zulke vormen uit te beelden, ontdekt het kind zijn lichaamsbegrenzing, voelt het zijn lichaamsdelen aan, ontdekt het de lichaamsassen en mogelijke houdingen.

Expressief bewegen en dansen is dynamiek van het bewegen aanwenden.

De kracht of de dynamiek van een beweging heeft te maken met spanning, gewicht en energie. Zo kun je gespannen of ontspannen, zwaar of licht en zwak of sterk bewegen. Door die drie elementen te bespelen, kun je je beweging flink variëren.

In bewegingsexpressie en in dans is er bovendien voortdurend afwisseling van bewegen en stilstaan. Bij het bewegen betrek je alle delen van je lichaam. Soms beweegt één lichaamsdeel en blijft de rest onbeweeglijk. Soms ben je helemaal in beweging, soms herhaal je bewegingen of doe je ze op elkaar aansluiten.

Door al die variaties leren kinderen gedifferentieerd bewegen en hun bewegingen timen. Ze leren ook hun energie doseren: soms bewegen ze krachtig, soms zacht, soms zwaar, soms licht. Ze bouwen spanning op en laten die afnemen.

- **Zich bewegen in de ruimte**

Spelen met bewegingsrichtingen

In bewegingen zijn verschillende hoofdrichtingen te onderscheiden. Je kunt voorwaarts, achterwaarts, naar links en naar rechts bewegen. Daarnaast kun je bovendien opwaarts, neerwaarts en op de diagonalen bewegen.

Van al die richtingen kun je kinderen in talrijke spelvormen bewustmaken en ze erin oefenen.

Omgaan met plaats

Het is ook belangrijk dat je de plaats waar je beweegt, juist inschat. Zo moeten kinderen leren een plaats te kiezen waar ze ongehinderd individueel kunnen bewegen. Ze kunnen zich bijvoorbeeld opstellen naast, achter of tegenover een ander.

Omgaan met afstand en bewegingsbanen

Ook de afstand en de bewegingsbaan zijn niet zonder belang om vlot te bewegen. Kinderen dienen daarom rekening te leren houden met afstand en bewegingsbanen van andere kinderen of van voorwerpen.

Omgaan met lagen

Iedere beweging speelt zich af op een bepaalde hoogte. Dat noemen we de laag van een beweging.

Zo beweeg je je in de hoogste laag als je springt, op de tenen loopt of de armen hoog beweegt.

Je beweegt je in de middenlaag als je door de knieën buigt, je romp afbuigt of een waagstand aanneemt.

Je bevindt je in de onderlaag als je zit, ligt of rolt.

In een bewegingsspel kunnen kinderen verschillende lagen als contrast ervaren. Ze spelen afwisselend kruipende, lopende en vliegende dieren. Ze zoeken een verborgen schat, die zowel op of onder de grond kan liggen als hogerop in de bomen of op de kast.

- **Zich bewegen in de tijd**

Bewegen heeft ook te maken met de tijd, met de duur van een beweging. Daarin spelen tempo, tijdsvolgorde, metrum en ritme een rol.

Omgaan met duur

Er zijn lange en korte bewegingen te onderscheiden.

Een lange beweging is een beweging die doorgaat. Bijvoorbeeld als je kinderen met de arm een grote cirkel laat beschrijven.

Een korte beweging is een beweging die snel stopt. Bijvoorbeeld als je een marionet laat uitbeelden die houterig beweegt.

Omgaan met tempo

Met tempo wordt hier het aantal bewegingen per tijdseenheid bedoeld. Het kan snel of traag zijn, versnellen of vertragen.

Kinderen kun je tempo laten ervaren in talrijke speelse oefenmomenten.

Bijvoorbeeld door ze 'zwevend' te laten vliegen of door ze te laten fladderen gedurende een bepaalde tijd.

Omgaan met bewegingen in een bepaalde tijdsvolgorde

Bewegingen hebben een bepaalde tijdsvolgorde: een begin, een verloop en een einde. Zo'n opeenvolging noemen ze ook een bewegingszin.

Voor jonge kinderen is het niet eenvoudig zulke bewegingszinnen op te bouwen. Ze bewegen vooral hier en nu. Daarom moet je als leerkracht een dansopdracht vaak vooraf structureren door duidelijk een begin en een einde af te spreken.

Daarvoor zijn verschillende varianten te bedenken. Het kan bijvoorbeeld gaan om een beweging die begint en verder loopt en daarna uitsterft. Maar het kan misschien ook gaan om het uitdansen van het verloop van een verhaal.

Omgaan met metrum en ritme

Bij bewegingsexpressie, zeker bij dansexpressie, wordt vaak gewerkt met muzikale ondersteuning. Dan zijn vooral metrum en ritme in het geding. Ook kinderen proberen dikwijls hun bewegen af te stemmen op muziek.

Om kinderen samen te laten bewegen zijn metrum en ritme doeltreffende ondersteuning. Ze verhogen ook de expressieve waarde van dans en beweging.

4.3 KIJKMOMENTEN VERZORGEN

Bewegingen kun je uitdiepen en afwerken terwijl je experimenteert en oefent. Maar door naar bewegingen te kijken, kun je ook wat leren. Geregeld kijkmomenten organiseren is dus nuttig. Ze geven aanleiding om te reflecteren over bewegingsexpressie.

Kinderen werken trouwens graag aan en met kijkmomenten. Ze willen immers wat aan elkaar laten zien, aan een beperkte groep, aan de eigen of aan een andere klasgroep.

En bovendien leren ze daar zeer veel uit.

Als leerkracht kun je dus best gebruik van maken van zulke kijkmomenten om bewegingen van kinderen uit te diepen, te verfijnen en af te werken.

Dat kun je door de spelers te bevragen en door samen met hen en met de toeschouwers te zoeken naar antwoorden en voorstellen die het bewegingsspel versterken en verduidelijken.

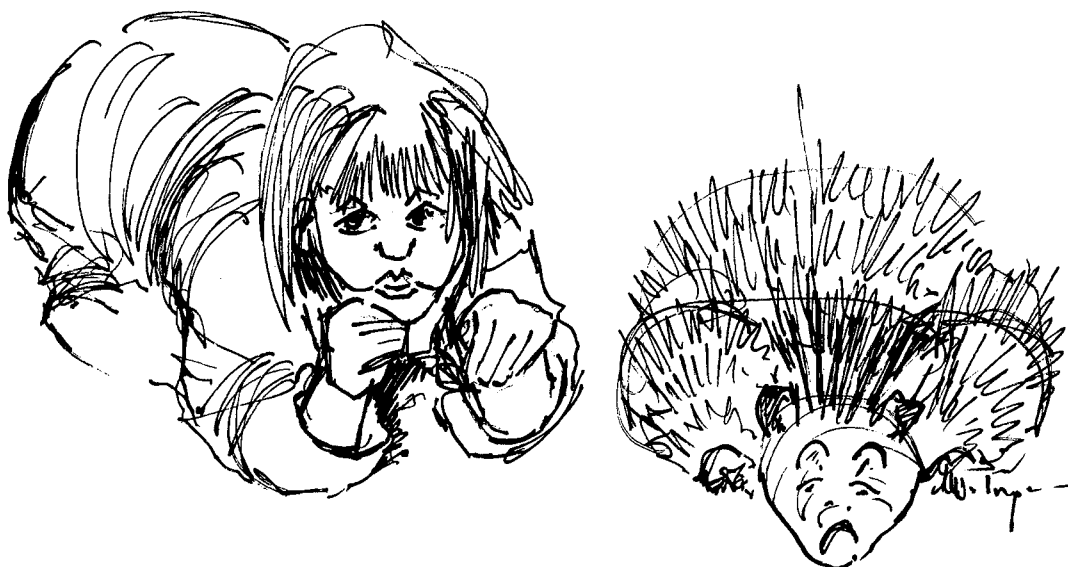
Neem nu dit voorbeeld: de kinderen spelen rond het thema 'Heksen'. De leerkracht en de kinderen brengen boeken, verhalen en allerlei materiaal mee in verband met het thema. De kinderen bepalen zelf waarrond ze iets willen spelen. Ze werken enkele kijkmomenten uit en brengen die voor elkaar naar voren.

Daarna volgt een bespreking met spelers en toeschouwers.

- Wat werd er gespeeld? Waarover gaat het stukje?
- Waar stonden de spelers? Konden alle toeschouwers alle spelers zien?
- Wie ben je? Is dit duidelijk voor het publiek?
- Wanneer speelde het stuk zich af?
- Welke gevoelens kwamen naar voren?
- Hoe bewogen de spelers? Hoe bewoog de moederheks?
- Hoe voelde je je toen je aan het spelen was?
- Waarop moeten we letten een volgende keer? Wat kunnen we beter doen?

Uit zulke beschouwingen steken kinderen heel wat op. Zo leren ze zichzelf inschatten, afstand nemen van hun prestaties, omgaan met bedenkingen en kritiek, communiceren met elkaar...

Ze 'leren leren' zeg maar.

Bewegingsvertaling, blz. 21

5 EVALUEREN

5.1 EEN PROCES EVALUEREN

Bij de evaluatie van bewegingsexpressie staat de ontwikkeling van het individuele kind centraal. Daarom kiezen we voor een procesbegeleiding.

Voorwaarde is een stimulerende en open leeromgeving. Alleen daarin kun je als leerkracht kinderen observeren en evalueren terwijl ze expressief bezig zijn.

Je observatie en evaluatie dienen bovendien ontwikkelingsprocessen te ondersteunen. Daarom moeten ze continu verlopen en gericht zijn op voortdurende terugkoppeling en begeleiding.

Vragen als deze kunnen je daarbij op weg zetten:

- Hoe staat het met de betrokkenheid, met de motivatie, met de speeldurf van de kinderen? Wat zijn hun expressiemogelijkheden?
- Hoe kunnen ze worden geholpen, bevestigd?
- Wat doen ze al behoorlijk?
- Hoe kunnen ze worden gestimuleerd om hun mogelijkheden verder uit te proberen?

Zo'n procesevaluatie is maar moeilijk te vatten in een cijfer. Een verbale beoordeling zet meer zoden aan de dijk.

5.2 ENKELE SPECIFIEKE AANDACHTSPUNTEN BIJ PROCES-EVALUATIE

Bij zo'n procesevaluatie hou je als leerkracht het best volgende aandachtspunten in de gaten.

- **Evalueer met respect voor het eigen tempo en de mogelijkheden van de kinderen.**

Elk kind vordert in bewegingsexpressie volgens zijn eigen tempo en mogelijkheden.

Kinderen ontdekken gaandeweg wat ze allemaal met hun lichaam kunnen doen om zich creatief en vlot uit te drukken. Ze gaan dat ook alsnauw beter beheersen. Begrip en respect daarvoor zijn belangrijke richtsnoeren.

- **Vergelijk de fasen van het individuele groeiproces van een kind.**

We willen kinderen laten aanvoelen dat ze elk op hun niveau expressief kunnen zijn met hun lichaam. Zij moeten geloven in hun eigen expressiemogelijkheden en daarin willen groeien. Daarom worden ze beter niet met elkaar vergeleken.

Opdrachten in bewegingsexpressie zijn uitnodigingen, aanzetten, ze roepen mogelijkheden wakker. Er is in dit leerdomein geen sprake van goede en slechte uitvoeringen, van de besten en van de achterkomers. Er wordt niet be- of veroordeeld op grond van technische normen. Er is geen prestatiedruk.

Het is belangrijk dat kinderen zulke uitgangspunten ook aan den lijve kunnen ondervinden.

- **Schenk aandacht aan samenwerken.**

De kinderen bewegen vaak samen. Dat bevordert om te beginnen hun groepssamenhorigheid en de onderlinge communicatie. Ze leren overleggen, afspraken maken, leiding nemen, verschillende ideeën met mekaar verzoenen. Kortom, heel wat aspecten van verbondenheid komen in zo'n groep samenwerkende kinderen aan bod.

Bovendien kijken kinderen ook graag naar wat anderen hebben gemaakt. Daardoor zien ze ook hoe anderen hun wereld vorm geven en beleven, en ze vergelijken het met hun eigen aanpak en zienswijze.

Als leerkracht doe je er goed aan die samenwerkingsprocessen te begeleiden en te bespreken. Denk maar aan de kijkmomenten van de kinderen. Bied daarbij concrete suggesties aan om de expressievaardigheid én de samenwerking te verbeteren.

- **Geef kinderen kansen om zich vrij te voelen en zich te durven uitleven.**

In bewegingsexpressie komt het erop aan dat kinderen de mogelijkheid krijgen om zich uit te leven en allerlei dingen uit te proberen. En dat in volle begrip en respect voor elkaar. Ieders inbreng wordt gewaardeerd. Niemand wordt uitgelachen.

Als leerkracht sta je vooral dicht bij die kinderen die het wat moeilijker hebben. Ze hebben in het begin zeker wat meer leiding nodig. Sta model voor hen, speel mee met hen, bevestig ze.

- **Stimuleer creativiteit.**

In bewegingsexpressie wijs je de kinderen mogelijkheden aan die ze uiteindelijk op hun eigen manier trachten te realiseren. De nadruk ligt daarbij op het zoeken naar nieuwe dingen en op het ontwikkelen van de eigen fantasie. Het is de bedoeling creativiteit en zin voor eigen initiatief te laten uitgroeien tot een grondhouding.

- **Laat ook kinderen geregeld evalueren.**

Laat de kinderen geregeld de activiteiten bewegingsexpressie zelf evalueren.

Kinderen voelen zich daardoor meer betrokken bij de activiteit en leren zich bovendien beter uitdrukken.

Bij die zelfevaluatie leer je als leerkracht de kinderen beter kennen en begeleiden.

Die zelfevaluatie kun je misschien zo aanpakken.
Laat kinderen na een expressie-activiteit een blad invullen met symbolen, bijvoorbeeld in verband met gevoelens.
Of laat ze hun appreciatie en evaluatie geven met een zelf gekozen middel: een lied, een tekening, een dans.

Spelen met evenwicht, blz. 22

6 HOE WERK JE AAN BEWEGINGSEXPRESSIONE OP SCHOOL?

6.1 BEWEGINGSEXPRESSIONE EEN EIGEN PLAATS GEVEN

Bewegingsexpressione komt sterk aan bod in de activiteiten of lessen bewegingsopvoeding. Daarom moet dat aspect van muzische opvoeding ook opgenomen worden in de planning van elke leermeester lichamelijke opvoeding of van de klasleraar die verantwoordelijk is voor bewegingsopvoeding. Aan bewegingsexpressione zal dan op een eerder systematische wijze worden gewerkt.

Ook elke (klas)leerkracht kan een belangrijke bijdrage leveren tot de ontwikkeling van bewegingsexpressione. Door bijvoorbeeld bewegingsexpressione in allerlei klasactiviteiten te integreren. Bewegingsexpressione komt in die gevallen dan veeleer occasioneel aan bod.

Denk daarbij maar aan het laten uitbeelden van beroepen, spreekwoorden en gezegden, van gevoelens, van dieren, verkeerssituaties enzovoort. Of aan het gebruiken van lichaamsinstrumenten in een activiteit muzikale opvoeding.

6.2 GEDIFFERENTIEERDE KANSSEN SCHEPPEN

Sommige kinderen voelen zich sterk aangetrokken tot bewegingsexpressione, andere kinderen wellicht minder. Daar kun je als leerkracht op inspelen door keuzemogelijkheden aan te bieden, bijvoorbeeld op muzo- of crea(namid)dagen.

Het thema van zo'n creanamiddag sluit doorgaans aan bij lopende thema's op school. Maar het kan ook speciaal gekozen worden voor de bedoelde namiddag.

Enkele voorbeelden daarvan zijn: trommels vertellen, schaduwen, kranten brengen nieuws, water, onder de grond/boven de grond, licht en donker...

In zo'n een creanamiddag worden zoveel mogelijk expressievormen in het totale aanbod opgenomen. Ook bewegingsexpressione krijgt daarin dus kansen.

6.3 EDUCATIEVE VOORSTELLINGEN VAN BEWEGINGSEXPRESSIONE BIJWONEN

Kinderen moeten kansen krijgen om voorstellingen van bewegingsexpressione bij te wonen. Denk maar aan dansexpressione, mime, pantomime enzovoort. Dan komt het erop aan dat het team een goede keuze maakt. Het kiest voorstellingen die de kinderen kunnen meebeleven en waarvan ze kunnen genieten.

Maar er is meer. Kinderen verwerven bij zulke gelegenheden ook inzichten over hoe zo'n product tot stand komt, wie er allemaal bij betrokken is, hoe het concreet gerealiseerd wordt. Hun waarneming, hun inlevingsvermogen en vooral hun kritisch afstand nemen worden erdoor gevoed.

Het ligt voor de hand dat die voorstellingen grondig ingeleid en besproken worden.

Kijkmomenten verzorgen, blz. 25

7 ONDERWIJS- EN LEERMIDDELEN

Als leerkracht kun je altijd en overal (occasioneel) aandacht schenken aan bewegingsexpressie. Daarvoor heb je weinig of geen specifieke leermiddelen nodig.

Als je veeleer systematisch aan bewegingsexpressie wilt werken, hou je het best rekening met een aantal materiële aspecten.

Werk bij voorkeur in een lege ruimte: kinderen kunnen zich dan beter concentreren op de beweging.

Zorg voor een schone propere en niet te koude vloer.

Kledij is belangrijk. Leerkracht en kinderen moeten kunnen rollen, springen en vallen zonder dat ze door te nette of te strakke kleren gehinderd worden.

Vergeet niet dat blote voeten de stevigste steun geven om te bewegen.

Als er met muziek wordt gewerkt zijn doorgaans een cassetterecorder en CD-speler aangewezen.

Werk echter veel met live-muziek. Een handtrom, een houtblok, een doos met steentjes zijn dan de eenvoudigste instrumenten.

8 BIBLIOGRAFIE

- BARNHARD, J.,
Dansexpressie in de basisschool.
5, 6, 8, 9, Praxis-bulletin, 1997.
- BECQUART, E., BERTRANDS, E., VAN GORP, B.,
Dansexpressie voor kleuters.
Averbode, Altiora, 1987.
- BERTRANDS, E. & HUYBRECHTS, M.,
Dans je ballon.
In: Kleuters en Ik, nr. 3, 1997.
- BERTRANDS, E. & FLORQUIN, V.,
Syllabus bewegingsexpressie bij kleuters.
Bijscholing, Berchem, 1990.
- DE MEDTS, C.,
Creatief omgaan met basisvorming in de L.O. van de basisschool.
In: De Katholieke Schoolgids, nr. 1, 1994.
- DEPLA, J., WILMANS, R.,
Dansexpressie met kinderen.
Averbode: Werkgroep voor levensverdieping, 1981.
- HOREMANS, M.,
Dansexpressie met kleuters.
Antwerpen: Danskant jeugddienst v.z.w., 1995.
- HOUTZAGEN & JENTJENS,
Aan den lijve.
Tilburg, Zwijsen, 1982.
- KEYSELL, P.,
Bewegingsexpressie met kinderen.
Cantecleer, Bilt, 1979.
- SAS, M., Van Schoor, A.,
Verschuiven en verdwijnen.
Antwerpen, Amsterdam, De Nederlandse Boekhandel, 1983.
- SLO,
Visienota: dans en drama als 'spel en beweging' in de basisschool.
Enschede, 1986.
- VAN ASSCHE, E.,
Basisvorming in de lichamelijke opvoeding.
Leuven, Acco, 1988.
- VVKBaO,
Bewegingsopvoeding in de basisschool.
Brussel, CRKLKO, 1998.

9 CONCORDANTIELIJST

ONTWIKKELINGSDOELEN MUZISCHE VORMING

LEERPLAN- DOELEN

4 MUZISCHE VORMING - BEWEGING

De kleuters kunnen:

4.1	spontaan meebewegen op muziek	1.3
4.2	meedoen met bewegingen die tijdens het vertellen van een verhaal aan bod komen, en belangstelling tonen om het bewegingsinspirerend gegeven nauwkeurig te observeren en na te bootsen.	4.2
4.3	ervaren dat ze een persoonlijke stijl kunnen ontwikkelen	1.5
4.4	waargenomen klanken kunnen omzetten in beweging	1.4
4.5	de eigen dansexpressie verwoorden	6.3
4.6	genieten van en belangstellend kijken naar een gevarieerd aanbod van lichaamsexpressie van kinderen en volwassenen.	5.4

6 MUZISCHE VORMING - ATTITUDES

De kleuters kunnen:

6.1	openstaan voor nieuwe dingen uit hun omgeving	5.4
6.2	ervan genieten bezig te zijn met de dingen die hen omringen om hun expressiemogelijkheden te ontdekken.	1.1; 1.2; 1.3; 1.4
6.3	vertrouwen op hun expressiemogelijkheden en durven hun eigen expressiestijl tonen.	1.5
6.4	respect betonen voor uitingen van leeftijdsgenoten, behorend tot de eigen en de andere culturen.	5.5
6.5	genieten van de fantasie, de originaliteit, de creativiteit en de zelfexpressie in 'kunstwerken'.	5.4

EINDTERMEN MUZISCHE VORMING

4 MUZISCHE VORMING - BEWEGING

De leerlingen kunnen:

* 4.1	genieten van lichaamstaal, beweging en dans.	1.2
4.2	een eenvoudig bewegingsverhaal opbouwen met als vertrekpunt iets wat gehoord, gezien, gelezen, gevoeld of meegemaakt wordt.	4.3
4.3	samenwerken met anderen: - om een eenvoudig dansverloop op te bouwen;- om al improviserend te reageren op elkaars beweging.	5.1; 5.2
4.4	bewegen op een creatieve manier en daarbij één of meerdere basiselementen van de beweging bespelen: - tijd;- kracht;- ruimte;- lichaamsmogelijkheden.	2.1; 2.2; 2.3
3.1; 3.2; 3.3
4.5	nieuwe dansen ontwerpen met eenvoudige passen en figuren.	5.3
4.6	het inoefenen, de voorbereiding, het aanwenden van de lichaamstaal en het uitvoeren (vertoning), door henzelf en anderen, kritisch bespreken.	6.2; 6.3

6 EINDTERMEN -ATTITUDES

De leerlingen kunnen:

* 6.1	blijvend nieuwe dingen uit hun omgeving ontdekken.	4.4; 5.4
* 6.2	zonder vooroordelen naar kunst kijken en luisteren.	5.4; 6.3
* 6.3	genieten van het muzisch handelen waardoor hun expressiemogelijkheden verruimen.	1.1; 1.2; 1.3; 1.4
* 6.4	vertrouwen op hun eigen expressiemogelijkheden en durven hun creatieve uitingen tonen.	1.5; 6.1
* 6.5	respect betonen voor uitingen van leeftijdsgenoten, behorend tot eigen en andere culturen.	5.5; 6.3